

Se dedică secolului României deplin unificate

„Am încercat [...] să destăinuim, dincolo de analizele științifice și de treptele argumentelor, implicarea noastră sentimentală. Adesea am avut intenția să descriem, într-un jurnal-roman, împletirea vieții cu cercetarea în domeniul istoriei artei.“ — PAVEL CHIHAIA

„...cei mai buni cititori ai noștri ne sunt inaccesibili de cele mai multe ori; scriem pentru câțiva cititori care, supraîncărați de propriile lor lucrări, aproape niciodată nu au timp să ne citească.“ — MIRCEA ELIADE

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE	11
I. ÎN CĂUTAREA UNEI SCRIERI DISPĂRUTE	15
<i>O cronică maghiară de care știu numai moldovenii...</i>	15
<i>...și repovestirea ei peste jumătate de secol</i>	18
<i>Stilul cantemirian</i>	23
<i>În marginea unui poem</i>	28
<i>Concluzie de etapă</i>	33
II. JUDECATA DINAINTEA DOVEZILOR	34
<i>„Poveste“ și letopiseț, sau „basnă“ și ficțiune?</i>	34
<i>Cine defăimează?</i>	39
<i>În Țara Românească</i>	44
<i>O cauză demnă de noblețe</i>	51
<i>Un izvor maghiar pierdut</i>	57
III. URME VECHI, DISCUȚII MAI NOI	59
<i>Temerile comisarilor imperiali din 1547</i>	59
<i>O lectură neașteptată</i>	64
<i>Unde autorul face cunoștință cu prima cronică „întreagă“ a Moldovei</i>	69
<i>Un racursiu personal</i>	76
<i>Când istoria se împletește cu legenda</i>	79
<i>Epos eroic, gesta, legenda</i>	83
<i>Proiecte de nuntă la curtea Moldovei lui Bogdan III cel Orb.</i>	90
<i>Gânduri îndepărtate la un doctorat</i>	97
<i>Doi călugări italieni la masă cu prietenii în Moldova anilor 1630</i>	101
<i>Câteva idei dintr-o discuție de demult</i>	103
<i>Ce auzea episcopul Marco Bandini la 1646 de la catolicii din Moldova</i>	110
<i>Cercetătorul ca lup singuratic</i>	116

	<i>Cum, căutând originile românilor, poți ajunge la folclorul bulgarilor</i>	121
	<i>O perspectivă croată</i>	125
	<i>Din Croația în Polonia</i>	127
	<i>O „contaminare“ croato-maghiară</i>	130
IV.	ÎN RUSIA: PRIN LABORATORUL ISTORIC CANTEMIRIAN	133
	<i>Căutarea exilatului</i>	133
	<i>Strădanii și perseverență</i>	137
	<i>Prințul printre manuscrise</i>	143
V.	UNDE PRINCIPELE DIMITRIE CANTEMIR GĂSEȘTE LEGENDA LUI LADISLAU ȘI SAVA	148
	<i>Medievist după căderea comunismului</i>	148
	<i>Cearta dinastilor sârbi</i>	158
	<i>Hagiografie ortodoxă sârbească și toleranță confesională românească</i>	162
VI.	ALTĂ ISTORIE SAU CE A GĂSIT CANTEMIR ÎN BIBLIOTECILE ȘI ARHIVELE VREMII LUI	165
	<i>La ce e bună istoria literară</i>	165
	<i>Lupta lui Ladislau cu tătarii</i>	168
	<i>Alt manuscris, aceeași poveste</i>	170
VII.	HRONICUL BULGĂRESC	180
	<i>Datarea, localizarea și paternitatea Hronicului bulgăresc</i>	182
	<i>Un nume pentru o scriere medievală în slavonă</i>	187
	<i>Dibuiiri cantemiriene</i>	195
	<i>Suspiciuni istorice</i>	202
	<i>Studiul „minciunilor“</i>	212
	<i>Cronici maghiare despre lupta lui Ladislau cel Sfânt cu nomazii</i>	218
VIII.	LEGENDA DESCĂLECĂRII PRAVOSLAVNICILOR CREȘTINI	223
	<i>Alte amintiri de tinerețe</i>	223
	<i>Despre cruciații din Carpați</i>	233
	<i>Înapoi la primii Basarabi</i>	250
	<i>Urme târzii (1)</i>	254
	<i>Urme târzii (2)</i>	255
	<i>Între vârsta eroică și muvanță</i>	258
	<i>Contribuția lui Munro Chadwick</i>	261
	<i>Polemici și echilibru</i>	262
IX.	UN EPISOD DIN ISTORIA LUI ȘTEFAN CEL MARE: GESTA LEGENDARĂ UNIFICATĂ	266
	<i>Petru Caraman și „Letinul bogat“</i>	266

<i>Structuri istoriografice impure</i>	271
<i>Un cronicar regal din secolul al XIV-lea</i>	276
X. ORIGINILE TROIENE	284
<i>Unde se înfățișează originea troiană a românilor</i>	284
<i>Mărturia cruciată occidentală</i>	285
<i>Din manuscrisele și tipăriturile Alexandriei</i>	288
<i>Un cântec epic medieval românesc</i>	293
<i>O identitate politică</i>	302
<i>Troia lui Mihail Moxa</i>	307
<i>Originea troiană prin cronici</i> <i>și la savanți din modernitatea timpurie</i>	310
<i>Eroi luptători, sau eroi versificatori?</i>	322
XI. CERERI DE AJUTOR ANTIMONGOL ALE REGELUI UNGARIEI BÉLA IV.	326
<i>Un strigăt regal de ajutor</i>	331
<i>Un alt apel regal la ajutor</i>	337
XII. LADISLAU IV ȘI NOUA SEDENTARIZARE A CUMANILOR ÎN UNGARIA	354
<i>Complicațiile conviețuirii</i>	354
<i>Prezențe românești în Congregațiile Generale</i>	363
<i>Cumani și români în Regatul Ungariei</i> <i>(începutul sec. al XIV-lea)</i>	376
XIII. NOROC ȘI NENOROC ISTORIC	379
<i>Unde se prezintă încă un stigmat aplicat românilor</i> <i>în Evul Mediu</i>	379
<i>Exilații lui Pachymeres</i>	381
ÎNCHEIERE	385
CRONOLOGIA IZVOARELOR ISTORICE MENȚIONATE ÎN ACEST VOLUM	393
BIBLIOGRAFIE	395

CUVÂNT ÎNAINTE

În felul ei, cartea de față este o oglindă. Dintr-un alt unghi de vedere, ea apare, fără îndoială, ca o narațiune de aventuri. Cu toate acestea, nimic din ce este aici nu aparține ficțiunii, deși ficțiunea joacă un mare rol în toate desfășurările care urmează. Nu ar trebui totuși să se înțeleagă că autorul și-a propus în paginile de față să repete experiența lui Truman Capote din *Cu sânge rece*. Nu acest tip de roman nonficțional poate fi găsit între aceste coperte. Și nici despre o proză de factura *Stăpânului inelelor*, unde totul este vrajă a imaginarului, nu e vorba.

Cu puțin timp în urmă socoteam că manuscrisul care stătea la baza cărții mele era o simplă colecție de fragmente din cronici, rapoarte administrative, note marginale și câteva documente. Tipărit astfel, el s-ar fi oferit în exclusivitate specialiștilor, cu morgană și cu ifosele cuvenite.

Astăzi el a luat înfățișarea unei aventuri personale veritabile povestite pas cu pas, chiar dacă nu și cu toate detaliile. Vorbind despre căutarea unor răspunsuri la întrebări despre scrisul unor cărturari uitați din Evul Mediu, protagonistul lui a ajuns pe neașteptate – ca în *O mie și una de nopți*, capodopera ce dă tiparul pentru atâtea romane ficționale precum *Numele trandafirului* de Umberto Eco sau *Codul lui Da Vinci* de Dan Brown – într-o grădină borgesiană a potecilor care se bifurcă. O căutare de mai bine de treizeci și șapte de ani a deschis poarta către un liman neașteptat. Există prețuri care merită plătite și comori care se dezvăluie doar după neîncetate stăruințe. S-ar zice că sunt acum în posesia uneia dintre ele, dar nu

este așa. Lucrurile abia încep și cele încă necunoscute își așteaptă descoperitorii. Eu doar am reconstituit pe alocuri harta...

Adeseori, deși nu prea o spun, istoricii sunt mai aproape de Sherlock Holmes, Indiana Jones și Lara Croft decât de Heinrich Schliemann, descoperitorul Troiei, ori de Howard Carter, cel care a coborât primul în mormântul lui Tutankhamon. Timpul trece și prin cărți, și pe deasupra cărților. Istoricul este cel care întrevede câte ceva din această trecere. Scriitorul este cel care vede ceea ce întrezărește istoricul. A-i pune împreună pe scriitor și pe istoric poate promite mai mult și altceva.

Ideea de a pune în rama unei narațiuni literare adevărul mărturiilor despre trecut fără a-l „sezona“ ori a-l „distila“, ci exact cum este el, acompaniindu-l doar cu povestea care circumscrie și dezghioacă înțelesuri, a formulat-o redactorul-șef, domnul Radu Gârmacea. Domniei sale și doamnei director Lidia Bodea de la Editura Humanitas le datorez astfel, într-o măsură serioasă, ceea ce urmează; altminteri, dar la fel de mult ca părinților și profesorilor mei, le rămân recunoscător prietenilor apropiați, tuturor celor ce m-au înțeles, tolerat sau chiar sprijinit și, nu în ultimul rând, celor care, criticându-mă, m-au întărit. Amaliei, în primul rând, care m-a înconjurat cu dragostea și cu înțelegerea ei în permanență; surorii mele Pușa, sprijin moral de nădejde; lui Sandu, care nu a mai avut, din nefericire, răbdare, și lui Bogdan, pentru că îi pasă.

Lectură plăcută!

Cluj-Napoca, 25 iulie 2017

nec spe, nec metu

I
ÎN CĂUTAREA
UNEI SCRIERI DISPĂRUTE

*O cronică maghiară
de care știi numai moldovenii...*

Mi-au plăcut mereu cronicile. Acolo găsești nu doar fapte, evenimente, personalități din trecut în plină acțiune, ci și referiri la atmosferă, la felul de a gândi al oamenilor din alte vremuri, chiar referiri la lucruri care nu s-au mai petrecut, dar care se credea că ar trebui să se întâmple. Pe scurt, la capătul celălalt al unei cronici pe care o citești se află cel care a scris-o, cunoscut sau necunoscut, cu felul lui de a vedea și de a gândi, cu intențiile lui clar expuse ori numai posibil de intuit. Astfel, istoria devine o poveste spusă de cineva pentru altcineva, de la om la om. Cu realități, dar și cu năzuințe, cu neînțelegeri, cu false interpretări, cu proiecte; cu toată complexitatea dintotdeauna a minții și a felului de a fi al omului.

Alesesem să devin istoric tocmai pentru a înțelege mai bine oamenii trecutului, cu atâtea minunate și fascinante secrete pe care vremurile de odinioară nu le dezvăluiseră încă, dar și cu spectacolul fascinant al vieților palpitând de speranță, de strădanie, de lumi care o pregătiseră pe a mea.

Într-una din zilele tinereții mele citeam a nu știu câta oară începutul cronicii pe care mai toată lumea o atribuia lui Grigore Ureche, socotind – din inerție sau poate din respect față de ultimul ei editor serios, P.P. Panaitescu – că lucrurile nu puteau fi altfel decât afirma istoricul editor. Și asta pentru că, de fapt, un lung șir de autori, de la stolnicul Cantacuzino și Miron Costin,

dar mai ales de la Dimitrie Cantemir încoace, mai toți înaintașii editorului postbelic al cronicii socoteau corect același lucru. Acolo, foarte aproape de început, în șirul poveștilor despre originile țării și ale poporului, un necunoscut, pe nume Simion Dascălul, aproape un contemporan al cronicarului, adăugase două scurte capitole care sunau ca o pecete cu fierul roșu pe pielea sfârâind a fiecărui român:

SIMION DASCĂLUL (circa 1647–1653):
[*Letopisețul unguresc*]

De izvodirea moldovenilor,
de unde au venit într-acéste locuri

Serie létopisețul cel ungurescu că oarecându pre acéste locuri au fostu lăcuind tătarii. Mai plodindu-să și înmulțindu-să și lățindu-să, s-au tinsu de au trecut și preste munte, la Ardeal. Și împingându pe unguri din ocinile sale, n-au mai putut suferi, ce singur Laslău craiul ungurescu, cari-i zic filosof, s-au sculat de s-au dus la împăratul Râmului, de ș-au cerșut oaste întru ajutoriu nu i-au făgăduit, ce i-au dat răspunsu într-acesta chip, de i-au zis: „Eu sântu jurat, cându am stătut la împărăție, om de sabiia mea și de județul mieu să nu moară. Pentru acéia oameni răi s-au făcut în țara mea și câte temnițe am, toate sântu pline de dânșii și nu mai am ce le face¹, ci ți-i voi da ție, să faci izbândă cu dânșii, și eu să-mi curățescu țara de dânșii. Iară în țara mea să nu-i mai aduci, că ți-iu dăruiescu ție“. Și de sârgu învăță de-i strânsēră pre toți la un loc de pretitinderile și i-au însemnatu pre toți, de i-au arsu împrejurul capului de le-au pârjolit părul ca unor tâlhari, cu un hier arsu, care semnu trăiește și până astăzi în țara Moldovei și la Maramoroș, de să cevluiescu oamenii prejur cap. Décii Laslău craiu, dacă au luat acel ajutoriu tâlhărescu de la împăratul Râmului, au silit la Țara Ungurească și decii pre cășlegile Născutului, cu toată putérea sa s-au apucat de tătari a-i bate și a-i goni, de i-au trecut munte în ceasta parte pre la Rodna, pre care cale și sémne prin stânci de piatră în doao locuri să află făcute de Laslău craiul. Și așa gonindu-i prin munți, scos-au și pre acești tătari, carii au fostu lăcuitori la Moldova, de i-au trecut apa Sirétiului. Acolea Laslău craiu ce să chiamă leșaste Stanislav, stându în țarmurile apei, au strigatu ungurește: „Sirétem, sirétem“, ce să zice rumânește, place-mi, place-mi, sau cum ai zice pre limba noastră: «Așa-mi place, așa». Mai apoi, daca s-au discălicat țară,

1. Dosoftei: „Și pentru năselnici ce era tot prin închisori“.

după cuvântul craiului, ce au zis, sirétem, au pus nume apei Sirétiul. Și după multă goană ce au gonit pre tătari i-au gonit și i-au trecut preste Nistru, la Crâmu, unde și până astăzi trăiescu, de acolo s-au întorsu Laslău crai îndărătu cu mare laudă și biruință. Și sosindu la scaunul său în zioa de Lăsatul Secului, cerșutu-ș-au blagoslovenie de la vlădicii săi, să-l lase trei zile să să veselească cu doamnă-sa și cu boierii săi. Și așa l-au blagoslovit, de au lăsat sec marți, cu toată curtea sa, *care obiceiă să ține la légea lor și până astăzi, de lasă sec marți.*

Ce această povéste a lui Laslău crai ce spune că au gonit pre cești tătari nu a-o scos Uréchie vornicul, din létopisățul cel leșescu, ci eu, Si-meon Dascalul, o amu izvodit din létopisățul cel unguresc, care poveste o am socotit pre sémne ce arată, că poate fi adevărată¹.

De discălicatul Maramoroșului

Laslău craiul ungurescu după izbândă cu noroc ce au făcut, de răsipi pre cei tătari și să așeză la scaunul său, sfătuitu-s-au cu boierii săi, ce vor face cu acei tâlhari ce-i adusă într-ajutoriu de la împăratul Râmului, cu carii mare izbândă făcusă, de răsipise putérea acelor tătari; că să le dea loc și ocine în țară, nu suferiia cei de loc și de moșie, ungurii, văzându-i că sânt niște oameni răi și ucigași, socotindu că de să vor plodi și să vor înmulți, ei să vor întări și cândai să nu li să prilejască vreo price cu dânșii, să nu pață mai rău decât cu tătarii, mai apoi să nu le fie a pierde și crăiia. Ce le-au ales loc pustii și sălbatec, îngrădit cu munți pinprejur, între Țara Leșască și între Țara Ungurească, unde să chiamă acum Maramoroșul. Acolo i-au dus de le-au împărțit hotară și ocine și locuri de sate și târguri și i-au nemișit pre toți, adecă slugi crăești, unde și până astăzi trăiescu la Maramoroș.²

Eram profesor de provincie de vreo doi sau trei ani și era a cine știe câta oară când reciteam acele pagini care, pentru mine, erau scrise cu litere de foc, sfârâind dureros. Paginile lui Simion Dascălul din cronica socotită a fi a lui Grigore Ureche mă intrigau nespus. Mi se părea că de acolo, din chiar acel punct dureros s-a născut întreaga cultură istorică românească modernă și că mai toate sintezele noastre despre trecutul poporului și al țării sunt

1. Italicele marchează intervențiile lui Simion în traducerea *LU* (n. O.P.).

2. Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, Ed. Minerva, 1978, București, pp. 12–14.

nimic altceva decât încercări de răspuns la afirmațiile făcute de Simion.

Trecuseră însă câțiva ani de când hotărâsem – încă la un seminar din anul I de facultate – să încerc să înțeleg ce anume îl determinase pe cărturarul necunoscut, atât de hulit, să aștearnă pe hârtie capitolele respective. Nu putea fi vorba despre un ins dușmănos și frustrat care, cu de la sine putere, pe cont propriu, „spurca“ originile unui popor. Îmi confirma această bănuială faptul că regăsisem unele dintre lucrurile invocate de el și în alte izvoare istorice de epocă. Nu le căutasem cu tot dinadinsul, dar, dacă tot dădusem peste ele, doream acum să merg mai departe, „până la capăt“ (dacă se poate vreodată vorbi de capăt în cercetarea unui aspect sau a altuia din trecut).

Pricepeam acum că Simion Dascălul nu făcea decât să reproducă cele găsite într-o cronică maghiară, căreia îi spunea *Letopisețul unguresc*. Însă nici eu, nici ceilalți istorici români dinaintea mea, nici chiar istoricii maghiari pe care îi putusem citi, nu aveam și nu aveau nici o știre despre o asemenea cronică. Tacit sau explicit, mai toată lumea găsea că un letopiseț – cuvânt ce echivalează latinescul *cronica* sau grecescul, la origini, *cronograf/hronograf* – ca acela era, pur și simplu, scorneala unui spirit viclean și lipsit de integritate: cel al misteriosului dascăl Simion. Repet însă: pe mine, totuși, ipoteza „psihologică“, a răutății pure, a scornirii din senin a unor astfel de grave lucruri la adresa românilor, nu mă convingea defel.

*...și repovestirea ei
peste jumătate de secol*

Am pornit fără prejudecăți la drum, ba chiar mânat de un soi de naiv cavalerism, fiindcă mi s-a părut nedrept din prima clipă că mai toți istoricii noștri îl ponegreau și că nici unul, măcar din cavalerism, nu încerca să îi acorde creditul bunăvoinței și al cinstei de cărturar. Am descoperit totuși, la un moment dat,

căutând feluritele ediții critice ale cronicii realizate de-a lungul vremii, că mă înșelam.

Spre onoarea lor, primii doi dintre istoricii vestiți ai familiei Giurescu, Constantin (sr.) și Constantin C. (jr.), bunicul și tatăl – așa cum îmi apar ei după ce l-am cunoscut personal pe nepotul Dinu – au mers contra curentului, a opiniei dominante. Întâi primul, apoi cel de-al doilea au adus argumente că *Letopisețul Țării Moldovei* era o adunare și ajustare de cronici mai vechi, adică o compilație, făcută chiar de necunoscutul Simion, și nu doar adnotată (interpolată) de el, cum se crezuse și se mai crede încă. Manuscrisul demult pierdut al cronicii lui Grigore Ureche, redus ca dimensiuni și mai incomplet, îi folosise lui Simion doar ca temei, cadru, ramă pentru propria construcție cronicărească.

Ulterior am putut citi chiar contribuțiile savante ale unui filolog ieșean, N.A. Ursu, care ducea mai departe demonstrația Giureștilor, oferind argumentele lingvistice și stilistice care să întărească ideea paternității dascălului Simion. Cum lipseau însă, în continuare, lămuririle cu privire la identitatea acestui autor important din prima noastră modernitate – el a scris cea mai răspândită cronică românească –, mi-am spus că nu pot trece mai departe, în strădania mea de a vedea unde s-a produs eroarea, și mai ales de ce, până nu voi merge pe firul știrilor despre Simion Dascălul și despre epoca lui, explorând cu aceste intenții primul secol de receptare a cronicii respective. Drept care studiul respectiv m-a absorbit pentru o bucată bună de vreme.

Nu am aflat cine știe ce despre Simion, dar nici chiar de lepădat nu sunt rezultatele curiozității mele iscoditoare despre acest autor enigmatic. A fost contemporan cu domnitorul Moldovei Vasile Lupu (aprilie 1634–13 aprilie 1653 și 8 mai 1653–16 iulie 1653) și cu sfetnicul său de seamă, marele vornic Grigore Ureche (circa 1590–1647), autorul cronicii istorice pe baza căreia și-a scris Simion compilația. Știrile istorice despre el – puține și irelevante – se opresc în vremea invaziilor de la sfârșitul domniei lui Vasile Lupu, fie pentru că autorul a pierit pe atunci, fie datorită faptului că documentele despre identitatea și activitatea lui nu au mai ajuns la noi.

Dascăl de biserică sau/și dascăl de școală, Simion a putut fi unul dintre oamenii de condiție liberă, dar fără titluri boierești, din preajma lui Ureche. Altminteri nu se explică de ce el a ajuns în posesia scrierii aceuia, probabil a unicului exemplar, pe care nimeni nu l-a văzut în forma lui inițială, ci doar deja trecut prin prelucrările lui Simion. De aceea se poate presupune – fără a avea vreo dovadă – că acest cărturar atât de contestat, care știa latină și poate și maghiară, a fost chiar pisarul/diacul/scribul ales de marele boier moldovean pentru a-i transcrie pe curat și a-i pune la punct manuscrisul. Mândru de bruma lui de cunoaștere istorică, Simion Dascălu a socotit potrivit, la moartea lui Ureche ori chiar înainte, când – din motive necunoscute – acesta nu și-a mai putut continua scrierea, să ducă mai departe mandatul – expres sau subînțeles – lui Grigore Ureche, „ca să nu ne zică cronicarii altora limbi c-am murit și noi cu scriitorii cei dinceput, sau că doară suntem neînvățat“. Acest om „de jos“, reprezentant al unui soi de „stare a treia“ – în termenii Revoluției Franceze –, al unei burghezii intelectuale incipiente din modernitatea noastră timpurie, incompletă și ezitantă, a cunoscut și utilizat amplu *Letopisețul moldovenesc*, adică compilația cronicărească a Moldovei, care includea una sau mai multe dintre versiunile cronicilor româno-slavone (*Letopisețul Putna* într-una dintre variante), pe cronicarii monahi Macarie, Eftimie și Azarie. Lui i-a adăugat însă și izvoare poloneze, grăitoare mai cu seamă în ceea ce privește o anume perioadă din secolul al XVI-lea, cea a domniei lui Iacob Heraclide cunoscut ca domn al Moldovei sub numele de Despot (18 noiembrie 1561–5 noiembrie 1563). Dintre autorii poloni i-au fost cunoscuți, după cum însuși arată, Alessandro Guagnini și Martin Paskowski, dar și Martin Bielski.

Neverosimilă a părut însă istoricilor de după el cunoașterea unui așa-zis *Letopiseț unguresc* pe care nimeni altcineva nu părea să-l fi văzut vreodată, și care, prin afirmațiile lui sfruntate, a stârnit multe nemulțumiri și multă neîncredere în validitatea lui istorică și chiar în existența unei asemenea scrieri.

Pentru a ști dacă Simion Dascălul era un autor credibil sau nu, trebuia, așadar, să pot obține dovezi că *Letopisețul unguresc*

chiar a existat. Am început deci să caut dovezi că *Letopisețul unguresc* chiar a fost scris, încurajat nu doar de exemplul ne-bunesc al celui care descoperise Troia pornind de la mărturia literară a *Iliadei*, ci și de o replică faimoasă din romanul lui Mihail Bulgakov, *Maestrul și Margareta*: „Manuscrisele nu ard”. Credeam cu toată sinceritatea că, dacă a existat cu adevărat vreodată, *Letopisețul unguresc* nu putea dispărea fără să lase urme, fie ele și indirecte. Absența manuscriselor originale ale unei scrieri nu anulează adevărul că acea operă a existat. Și, într-adevăr, astăzi pot să o spun decis: nu m-am înșelat.

Printre descoperirile pe care le-am făcut, tot citind și căutând ici și colo, se numără o copie relativ fidelă a capitolelor scandaloase ale dascălului Simion, deci a textului preluat de acesta din *Letopisețul unguresc*. Cel care repovestea, din aproape în aproape, fragmentul făcut cunoscut de dascălul Simion din *Letopisețul unguresc* – dacă era un fragment și nu întregul – era, la vreo șase decenii după ce se scrisese cronica Moldovei, fostul domnitor Dimitrie Cantemir. Într-un manuscris care a constituit prima formă a *Hronicului vechimii a romano-moldo-vlahilor*, text scris în latină și deci intitulat – provizoriu – *Historia moldo-vlachica*, el relua ceea ce se știa de la Simion.

DIMITRIE CANTEMIR:

Historia Moldo-Vlachica (1712–1714)

Despre părerea celor care țin ca neamul românesc să nu fi fost adus în Dacia nici de Flaccus, nici de Traian, ci să fi venit cu multe veacuri după aceea din Italia, mai întâi în Transilvania și apoi în amândouă Valahiile
Capitolul 11¹

Iar povestea merge astfel, urmând-o noi din cuvânt în cuvânt: „Pe când domnea, zice, în Ungaria, Ladislau, căruia îi zic Vrăjitorul (în anul de la facerea lumii, după socoteala grecească, 6756) (căci astfel îl numește el pe acel rege, cu un cuvânt slavonesc – «vâlhovnic») s-a petrecut, sub domnul lor Batie, năvala tătarilor în Ungaria. Regele Laslău, fiindu-i oștile puține

1. Dimitrie Cantemir, în *Opere complete*, vol. IX, partea I, Ed. Academiei, București, 1983, pp. 195–197.

și împrăștiate și neștiind cum să iasă în calea unei năpaste așa de neașteptate, fulgerat de primejdia ce stătea să vie, trimite soli la împăratul roman (*dar nu amintește care om pe lume să fi fost acela*), cu gând să ceară ajutoare împotriva dușmanului celui dimpreună al creștinătății.

Înștiințat despre primejdia cea grozavă, pentru că ajunsese deja la cei învecinați, împăratul roman îi ține în mare cinste pe acei soli și făgăduiește că le va da ajutor cât se va putea mai iute. Ci acel împărat, cum era ales la domnie de către mai marii împărăției, înainte să fi fost ales a fost silit să se lege cu jurământ – să fie lovit de anatema – că atâta [vreme] cât va fi fost el în fruntea treburilor romane, nu-l va pedepsi cu moartea pe nici un roman, chiar și în cuvântul dreptății, nici că [va face] să piară sub sabie vreun alt suflet. Astfel, cât timp împăratul este înlănuit de tăria jurământului să nu-i pedepsească pe răufăcători cu moartea, întregul imperiu se umple peste tot de hoți, tâlhari și alți făcători de rele fapte. Împăratul și mai marii împărăției, văzând că domnia este bântuită statornic de tâlhăriile și de pustiirile dinăuntru [făcute] de ai lor și că ea se îndreaptă spre o prăbușire fără leac, dă poruncă [să se adune] oști nu mici deloc împotriva unor asemenea lotri; la porunca împăratului, acestea îi urmăresc cu grabire pe acei tâlhari ca pe niște fiare de vânat prin munți, prin păduri și prin toate provinciile împărăției și i-i aduc împăratului pe toți, prinși până la unul. Dar cum împăratul își ținea foarte și-și păstra vechiul său jurământ, el nu-i pedepsește pe nici unul dintre ei cu moartea, ci pe toți cu temnița veșnică; ținându-i dară multă vreme pe aceștia în temnițe, [iată că] se arată, precum abia am spus, solii lui Laslău. Deci împăratul, spre a-și curăți domnia de asemenea răufăcători de rea teapă, ținându-și totuși jurământul, pe toți acei tâlhari, care erau foarte mulți la număr, îmbrăcați în arme și cu cealaltă alcătuire de război, i-i trimite lui Laslău în ajutor laolaltă cu solii [acestui].

Prin urmare, regele Laslău, întregit cu ajutorul acelor tâlhari, își pune armele împotriva tătarilor, luptă cu ei aprig de tot și, în cele din urmă, prin bărbăția acelor tâlhari, îi zdrobește pe dușmani și îi gonește, tăindu-i de pe urmă cu încrâncenare, alungați din regat până la râul Siret din Moldova. Tătarii, după ce, scăpând cu fuga, au ajuns până la malul râului, pierzând nădejdea scăpării din pricina primejdiei pe care o aveau în spate, se azvârlu în apele cele foarte iuți ale Siretului; aici, după ce regele a văzut de pe malul celălalt că cei mai mulți dintre tătari se îneacă în valuri, a strigat: «Siretem, siretem», adică în grai unguresc (*tălmaci fiind același băsnuitor*) «Așa-mi place, așa-mi place», și de aici s-a tras mai apoi numele râului Siret (*cu toate că nu arată care a fost vechiul nume al fluviului*).

Dobândind victoria asupra tătarilor, regele Laslău se întoarce în triumf în Ungaria și la scaunul său. Iar cum ziua intrării sale în orașul regesc s-a nimerit să cadă în a doua zi a Păresimilor, care este zi de marți,

și cum vroia să serbeze întotdeauna bucuria acelei zile, dar câtă vreme își dădea seama că nu se poate da un ospăț ales și îmbelșugat [doar] cu pești și cu celelalte bucate îngăduite în postul mare de biserică, el cere și dobândește de la Pontiful de la Roma voia de a i se slobozi acele două zile dintâi ale Păresimilor și din acea vreme ungurii obișnuiesc să serbeze Lăsatul Secului în zi de marți, deși mai înainte, după obiceiul grecilor, trebuiau [și ei să înceapă] a se ține de [la] mâncatul cărnii din ziua de duminică a săptămânii dinainte.

Iar mai apoi, pe când vroia să-i trimită iarăși înapoi la împărat, cu aducere de mulțumiri și cu bogate daruri, pe acei tâlhari romani, cu ajutorul cărora a câștigat o izbândă atât de strălucită, împăratul îi răspunde că nu va ține nici o binefacere în mai mare preț și mai plăcută sieși, decât de i-ar păstra pe acei romani lângă sine și nu le-ar mai da apoi aceloră puțința de a se întoarce în patria [lor]. Astfel, regele Laslău, de vreme ce împăratul se împotriva să-i ia înapoi pe ai săi, silit de nevoie, ca ei să nu [facă] și în regatul său aceleași tâlhării pe care le înfăptuiseră și în Imperiul Roman, le-a împărțit aceloră spre locuire ținutul pe care îl cheamă, după numele râului, Maramureș, și [aceia] au rămas acolo între unguri vreme de foarte mulți ani. În sfârșit, că în trecerea timpului, crescând cu [tot mai] mulți copii în Transilvania, astfel că nu mai puteau fi cuprinși de acel ținut, au trecut munții către Dunăre și Tyras (unde astăzi sunt Moldova și Muntenia) și au ocupat acele meleaguri, pustii pe acea vreme“. *Aceasta este așadar basna pe care acel călugăr Simion fie că a născocit-o, fie că, iscată de vreunul dintre vecini împuns de strămurarea pizmei, a adăugat-o la Predoslovia lui Ureche, a celui mai cu temeii dintre istoricii moldovenilor.*

Stilul cantemirian

După cum lesne se poate constata, Cantemir nu se rezuma să reia, cât mai aproape de ceea ce citise, textul adus în atenție de Simion Dascălul. Mănat de un impuls caracteristic culturii și poziționării lui de savant modern, prințul moldav, ajuns în Rusia abia de vreo doi sau trei ani pe vremea aceea, își însoțea narațiunea de accente critice. Acestea apăreau în text sub forma unor comentarii înscrise în paranteze – eu le-am subliniat cu litere cursive, pentru a le marca mai bine –, dar nu toate aveau această formă explicită. Apăreau și altele, incluse tacit în text, în general îndreptări ale legendei prin corelarea cu fapte și figuri istorice cunoscute, ori cu datări socotite plauzibile.